Επισκόπηση της Αγοράς των Ηλεκτρονικών Βιβλίων: Εκδότες και Διαθέτες

Μάγδα Βασιλείου

astradenia@yahoo.gr

Περίληψη

Σκοπός: Ο σκοπός αυτής της παρουσίασης είναι να κάνει μια επισκόπηση των κύριων διεθνών εκδοτών και διαθετών των ηλεκτρονικών βιβλίων καθώς επίσης και των υπηρεσιών τους σε μια περίοδο που τα ηλεκτρονικά βιβλία γίνονται ολοένα και πιο σημαντική ηλεκτρονική πηγή πληροφορίας.

Σχεδιασμός/ μεθοδολογία: Η παρουσίαση ξεκινά με μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση όσον αφορά την παγκόσμια αγορά ηλεκτρονικών βιβλίων αλλά και των οικονομικών μοντέλων που υπάρχουν διαθέσιμα στην αγορά. Τα δεδομένα της έρευνας συλλέχθηκαν από τις ιστοσελίδες εννέα εκδοτών και ένδεκα διαθετών (aggregators) ηλεκτρονικών βιβλίων και αφορούν τα κύρια χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων και τις κύριες υπηρεσίες που παρέχονται από τους προμηθευτές τους.

Αποτελέσματα: Η αγορά των ηλεκτρονικών βιβλίων βρίσκεται σε διαρκή αλλαγή. Για αυτό το λόγο είναι σημαντική η παρακολούθηση της ανάπτυξής της, όχι μόνο σε εθνικό αλλά και σε διεθνή επίπεδο. Η πλειοψηφία των προμηθευτών (vendors) απευθύνονται σε βιβλιοθήκες – κύρια σε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Οι εκδότες σταδιακά χρησιμοποιούν τις πλατφόρμες των διαθετών για τη διανομή των τίτλων τους. Παρόλο που οι συλλογές των ηλεκτρονικών βιβλίων αυξάνονται σταδιακά τα οικονομικά μοντέλα (business models) της αγοράς είναι πολύπλοκα και ποικίλουν.

Λέξεις κλειδιά: ηλεκτρονικό βιβλίο, ηλεκτρονικές εκδόσεις, εκδότες, διαθέτες, βιβλιοθήκες.

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και του Internet τις τελευταίες δεκαετίες συνέβαλαν στη διαφοροποίηση της φύσης του ηλεκτρονικού περιεχομένου καθώς επίσης και της πρόσβασης σε αυτό. Επιπλέον, νέες ευκαιρίες έχουν προσφερθεί στην εκδοτική βιομηχανία. Σύμφωνα με τους Renear και Salo (2003, σ. 465) «η ανάγνωση ηλεκτρονικού περιεχομένου που προσομοιάζει το έντυπο βιβλίο είναι ένα εμπορικό φαινόμενο που αυξάνεται ραγδαία, με μια μεγάλη ποικιλία ηλεκτρονικών συσκευών, λογισμικού (software), και συστήματα διανομής».

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, ένας μεγάλος αριθμός περιοδικών είναι διαθέσιμα σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή σε διεθνή επίπεδο (για παράδειγμα, Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α). Επιπλέον, ένας αυξανόμενος αριθμός περιοδικών είναι διαθέσιμα μόνο σε ηλεκτρονική μορφή όπως το περιοδικό *First Monday*. Τα ηλεκτρονικά περιοδικά και οι βάσεις δεδομένων έχουν καθιερωθεί στις βιβλιοθήκες ως σημαντικές πηγές για τους χρήστες και έχουν διαφοροποιήσει τις συμπεριφορές αναζήτησης της πληροφορίας όσον αφορά τους ακαδημαϊκούς, επιστήμονες και ερευνητές ειδικότερα (Nicholas et al., 2007). Τα ηλεκτρονικά βιβλία έχουν την ίδια ή ακόμη και μεγαλύτερη δυνατότητα να επιδράσουν στη συμπεριφορά αναζήτησης της πληροφορίας με σημαντικές επιπτώσεις στο μελλοντικό ρόλο και ύπαρξη των βιβλιοθηκών.

Ωστόσο, τα ηλεκτρονικά βιβλία, αν και έχουν «μεγαλύτερη δυνατότητα να αλλάξουν το τοπίο της πληροφορίας από ότι τα περιοδικά» (Rowlands et al., 2007), δεν έχουν καθιερωθεί στον ίδιο βαθμό όσο άλλες ηλεκτρονικές πηγές. Γενικότερα, τα ηλεκτρονικά βιβλία θεωρούνται πως παρέχουν μεγαλύτερες δυνατότητες στη διδασκαλία και στη μάθηση (Armstrong et al., 2006) και

είναι πιο ελκυστικά στις εκπαιδευτικές κοινότητες (Nicholas et al., 2007). Σύμφωνα με την έρευνα του JISC για τους χρήστες των ηλεκτρονικών βιβλίων (2008α), τα ηλεκτρονικά βιβλία αποτελούν σημαντικό στοιχείο της πληροφοριακής εμπειρίας του ακαδημαϊκού πληθυσμού συμπεριλαμβανομένου ακαδημαϊκού προσωπικού και φοιτητών. Πιο συγκεκριμένα το 60.1 % του ακαδημαϊκού πληθυσμού από 127 ανώτατα ιδρύματα του Ηνωμένου Βασιλείου χρησιμοποιούν ηλεκτρονικά βιβλία για ακαδημαϊκή έρευνα και εργασία παρά για ανάγνωση στον ελεύθερο χρόνο (leisure).

Η υιοθέτηση των ηλεκτρονικών βιβλίων ως πηγή μάθησης έχει σημαντικές επιπτώσεις ιδιαίτερα στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Πιο συγκεκριμένα δημιουργεί μια σειρά θεμάτων όσον αφορά την ανάπτυξη συλλογής που σχετίζονται με τις πολιτικές και διαδικασίες πρόσκτησης, οικονομικά μοντέλα (business models) και διευθετήσεις, τους περιορισμούς στη μεταφόρτωση (downloading) και στην εκτύπωση, αλλά και τις διαδικασίες καταλογογράφησης. Η επισκόπηση της αγοράς ηλεκτρονικών βιβλίων, των κύριων ανταγωνιστών της και των υπηρεσιών που παρέχουν, είναι χρήσιμη για τις βιβλιοθήκες όσον αφορά στην υιοθέτηση των ηλεκτρονικών βιβλίων, τη διαχείριση καθώς επίσης και τη χρήση τους.

Αν και η ιδέα των ηλεκτρονικών βιβλίων δεν είναι καινούργια, μια γενικότερη σύγχυση εξακολουθεί να υπάρχει για αυτά ακόμη και στο επίπεδο του βασικού ορισμού τι είναι ένα ηλεκτρονικό βιβλίο (Tedd, 2005; Bennett & Landoni, 2005). Διάφοροι ορισμοί για το τι είναι ένα ηλεκτρονικό βιβλίο παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία. Οι ορισμοί αυτοί αναφέρονται κυρίως σε τέσσερα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα: στα μέσα (media), μορφή (format) του περιεχομένου, στις ηλεκτρονικές συσκευές και στη διανομή. Ο ορισμός ο οποίος είναι αποδεκτός από πολλούς ακαδημαϊκούς έχει διατυπωθεί από τους Armstrong, Edwards και Lonsdale (2002) και υποστηρίζει πως ηλεκτρονικό βιβλίο είναι «κάθε κομμάτι ηλεκτρονικού κειμένου ανεξάρτητα από το μέγεθος ή τη σύνθεση (ψηφιακό αντικείμενο), εκτός των περιοδικών εκδόσεων, το οποίο είναι διαθέσιμο ηλεκτρονικά (ή οπτικά) για οποιαδήποτε ηλεκτρονική συσκευή (φορητή ή επιτραπέζια) η οποία περιλαμβάνει οθόνη» (Armstrong et al., 2002, σ. 217). Ο ορισμός που χρησιμοποιείται από το JISC είναι ο ακόλουθος: «μια online εκδοχή έντυπων βιβλίων, στα οποία παρέχεται πρόσβαση μέσω Internet» (Gold Leaf, 2003, σ. 9).

Οι Βασιλείου και Rowley (2008) προτείνουν τον εξής ορισμό που αποτελείται από δύο μέρη:

> *«Μέρος 1: ένα ηλεκτρονικό βιβλίο είναι ένα ψηφιακό αντικείμενο, με κείμενο και/ή άλλο περιεχόμενο, το οποίο προκύπτει ως αποτέλεσμα της ενοποίησης της γνωστής έννοιας του βιβλίου με χαρακτηριστικά τα οποία παρέχονται μέσω ενός ηλεκτρονικού περιβάλλοντος.*
> *Μέρος 2: τα ηλεκτρονικά βιβλία, τυπικά έχουν χρηστικά (in-use) χαρακτηριστικά όπως αναζήτηση κειμένου, υπερσυνδέσμους, σελιδοδείκτες (bookmarks), σημειώσεις στα περιθώρια των σελίδων (annotations), υπογραμμίσεις στο κείμενο (highlights), αντικείμενα πολυμέσων (multimedia objects) και διαλογικά εργαλεία (interactive tools).»*

Ο ορισμός αυτός συμπεριλαμβάνει ταυτόχρονα τα σταθερά χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων, καθώς και τη δυναμική τους φύση, η οποία οδηγείται από τις αλλαγές στην τεχνολογία μέσω της οποίας διανέμονται και διαβάζονται.

Το 2001, ο Hillesund επισήμανε ότι η «η αναγνωσιμότητα και η αφθονία της τεχνολογίας των ηλεκτρονικών βιβλίων έχει πολύ δρόμο για να μπορέσει να εξισωθεί με αυτή των παραδοσιακών βιβλίων». Εντούτοις, τα ηλεκτρονικά βιβλία έχουν χαρακτηριστικά τα οποία κατά κάποιο τρόπο μπορούν να αντικαταστήσουν εκείνα των παραδοσιακών βιβλίων, όντας πιο εύκαμπτα και προσβάσιμα από αυτά των έντυπων βιβλίων. Τα ηλεκτρονικά βιβλία είναι ένα νέο, ανεξάρτητο μέσο που θα ασκήσει τεράστια επίδραση άμεσα στην κοινωνία. Οχτώ έτη αργότερα αν και

πρόοδος έχει συντελεστεί, η τεχνολογία των ηλεκτρονικών βιβλίων βρίσκεται ακόμη υπό διαρκή ανάπτυξη.

Οι πρώτες σημαντικές εξελίξεις στον τομέα των ηλεκτρονικών βιβλίων άρχισαν στη δεκαετία του '70 με το Project Gutenberg και το Oxford Text Archive. Το project Gutenberg ιδρύθηκε το 1971 από τον Michael Hart στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Περισσότεροι από 20000 τίτλοι είναι δωρεάν διαθέσιμοι στο διαδίκτυο ως αποτέλεσμα της τρέχουσας συνεταιριστικής προσπάθειας του Project Gutenberg (Project Gutenberg, 2006). Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το Oxford Text Archive (2008) ιδρύθηκε το 1976 από τον Lou Burnard και παρέχει δωρεάν πρόσβαση σε ηλεκτρονικά κείμενα στην εκπαιδευτική κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα προσφέρει περισσότερες από 2500 πηγές σε περισσότερες από 25 γλώσσες, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν έργα μεμονωμένων συντακτών, πληροφοριακά έργα όπως η Βίβλος, καθώς επίσης μονόγλωσσα και δίγλωσσα λεξικά.

Δεδομένου ότι η χρήση του Internet έγινε πιο διαδεδομένη προς το τέλος της δεκαετίας του '80, οι προμηθευτές βιβλίων - εκδότες (publishers) και διαθέτες (aggregators) - αναγνώρισαν τις δυνατότητες παροχής περιεχόμενου σε ψηφιακή μορφή. Σύμφωνα με τον Romano (2002, σ. 33), ο όρος «εκδότης ηλεκτρονικών βιβλίων (e-book publisher) αναφέρεται σε μια επιχείρηση στην οποία ένας προμηθευτής παρέχει τη δυνατότητα στους συγγραφείς να δημοσιεύσουν βιβλία μέσω μιας online υπηρεσίας. Ο όρος "aggregators" (διαθέτες) στην αγορά των ηλεκτρονικών βιβλίων προσδιορίζεται από τον Tedd (2005, σ. 66) ως «εταιρίες που συγκεντρώνουν το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών βιβλίων από διάφορους εκδότες και το καθιστούν διαθέσιμο σε άλλους, όπως βιβλιοθήκες, μέσω συγκεκριμένου τεχνικού υλικού (hardware) και λογισμικού (software)». Στοχεύοντας στην ακαδημαϊκή αγορά, οι προμηθευτές προσπάθησαν να ενσωματώσουν τα ηλεκτρονικά βιβλία στη διαδικασία της έρευνας στις βιβλιοθήκες (Hughes, 2003). Αυτά τα ηλεκτρονικά βιβλία δημοσιεύθηκαν αρχικά σε CD-ROM ή χρησιμοποιήθηκαν σε προσωπικές ψηφιακές συσκευές (PDAs), έτσι ώστε να μπορούν να διαβαστούν σε προσωπικούς υπολογιστές.

Διάφορες μορφές (formats) ηλεκτρονικών βιβλίων είναι διαθέσιμες στην αγορά, καθώς επίσης και συσκευές σχεδιασμένες συγκεκριμένα για να διαβάζουν ηλεκτρονικά βιβλία ή και για άλλες χρήσεις. Κάποιες από τις πιο κοινές μορφές είναι οι ακόλουθες: MobiPocket, Adobe Acrobat Reader, Microsoft Reader, Palm Reader, VitalSource, Plain Text και HTML. Κάθε format έχει τα δικά του χαρακτηριστικά και απαιτεί τη χρήση ειδικού λογισμικού ανάγνωσης, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η ανάγνωση ενός ηλεκτρονικού βιβλίου σε ηλεκτρονική συσκευή. Μερικές από αυτές τις συσκευές είναι οι παρακάτω: PC's, PDA's, Blackberry's, Pocket PC's, Tablets, Sony Reader, κινητά τηλέφωνα, iPods και η νέα συσκευή Kindle (e-book reader) της Amazon.

Παρά την αύξηση των ηλεκτρονικών βιβλίων στην αγορά και τη δυνατότητά τους να αλλάξουν τον τρόπο μελέτης των σπουδαστών και της διδασκαλίας, η βιομηχανία των ηλεκτρονικών βιβλίων έχει μελετηθεί σε μικρότερο βαθμό από ότι η αγορά των ηλεκτρονικών περιοδικών (Armstrong et al., 2006), η οποία έχει τεκμηριωθεί εκτενέστατα στη λογοτεχνία. Για αυτό το λόγο, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καλύψει κενά που παρουσιάζονται στην έρευνα μελετώντας και παρουσιάζοντας εκτενέστερα τους κύριους ανταγωνιστές της αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων. Η εργασία συμπεριλαμβάνει εκδότες και διαθέτες, οι οποίοι προμηθεύουν τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες με το υλικό τους και παρουσιάζουν δράση σε διεθνή επίπεδο. Η επισκόπηση της αγοράς ηλεκτρονικών βιβλίων κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες όσον αφορά τις προκτήσεις των ηλεκτρονικών βιβλίων, τη διαχείριση, την προώθηση καθώς επίσης και τη χρήση τους. Η εργασία αυτή αποτελεί μέρος μιας εκτενέστερης ερευνητικής μελέτης, η οποία ερευνά το τι είναι διαθέσιμο στην αγορά και παράλληλα τις προκλήσεις που θέτει η εισαγωγή των ηλεκτρονικών βιβλίων στο χώρο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών.

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης συνοψίζονται ως εξής:

1) Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων που παρέχονται στην αγορά;

2) Σε ποιο αγοραστικό κοινό απευθύνονται οι εταιρίες των ηλεκτρονικών βιβλίων;

3) Ποια είναι η δομή της αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων;

4) Ποιες είναι οι οικονομικές διευθετήσεις των προμηθευτών με τις βιβλιοθήκες.

Προκειμένου να απαντηθούν τα συγκεκριμένα ερωτήματα, δεδομένα συγκεντρώθηκαν όσον αφορά τα παρακάτω θέματα:

- κύρια χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων,
- στοχευόμενη αγορά (target market) των προμηθευτών ηλεκτρονικών βιβλίων,
- αριθμοί των εκδοτών που χρησιμοποιούν τις πλατφόρμες των διαθετών (που επιλέχτηκαν για την παρούσα μελέτη),
- αριθμοί των ηλεκτρονικών βιβλίων που παρέχονται από τους προμηθευτές,
- format των ηλεκτρονικών βιβλίων,
- θεματική κάλυψη των συλλογών των προμηθευτών (Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων, Νομικά, Ιατρική, Θετικές επιστήμες και Μηχανική, και Κοινωνικές επιστήμες),
- μέθοδοι αγοράς δικαιωμάτων πρόσβασης για τις βιβλιοθήκες, και
- παροχή MARC εγγραφών.

Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση της παγκόσμιας αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων και των οικονομικών μοντέλων (business models) που παρέχονται στις βιβλιοθήκες. Ακολουθεί η ενότητα της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στη συνέχεια και ακολουθούν τα συμπεράσματα και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα η οποία κρίνεται απαραίτητη να πραγματοποιηθεί στο μέλλον.

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Εισαγωγή

Τα ηλεκτρονικά βιβλία δίνουν στους εκδότες τη δυνατότητα διατήρησης της ανταγωνιστικότητάς τους στην αγορά των ηλεκτρονικών εκδόσεων και του ηλεκτρονικού εμπορίου (Connaway, 2007). Ο χώρος της αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων έχει αναπτυχθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια με την εμφάνιση των διαθετών (aggregators) ηλεκτρονικών βιβλίων και τη ζήτηση της εκπαιδευτικής κοινότητας για ηλεκτρονικά εγχειρίδια (JISC, χ.χ.α). Παρά τη γρήγορη αύξηση των πωλήσεων των ηλεκτρονικών βιβλίων (International Digital Publishing Forum, 2006) και τις εμφανείς επιτυχίες την τελευταία δεκαετία, δεν έχει πραγματοποιηθεί μεγάλη έρευνα για τα ηλεκτρονικά βιβλία. Ερευνητικά προγράμματα έχουν γίνει από την ομάδα εργασίας ηλεκτρονικών βιβλίων JISC (2008β) σχετικά με τη διαθεσιμότητα των δωρεάν ηλεκτρονικών βιβλίων (free e-books), τα μεταδεδομένα και την προώθηση των ηλεκτρονικών βιβλίων, αλλά και την έκδοση ηλεκτρονικών εγχειριδίων. Σύμφωνα με την τελική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2005, σ. 103) “Publishing market watch”, τα ηλεκτρονικά βιβλία δεν είναι ακόμα επιτυχή στην ευρωπαϊκή αγορά, παρόλο που η ηλεκτρονική έκδοση βιβλίων εξελίσσεται ραγδαία και η χρήση τους αυξάνεται. Η έκθεση αναγνωρίζει το γεγονός ότι η βιομηχανία βιβλίων δεν έχει ανταποκριθεί γενικά μέσω της τεχνολογικής καινοτομίας. Τα ηλεκτρονικά βιβλία δεν έχουν εξελιχθεί ακόμα ως δύναμη στην ευρωπαϊκή δημοσίευση, αν και η ζήτηση για δημοσίευση αυξάνεται, ειδικά στην ακαδημαϊκή δημοσίευση.

Η παγκόσμια αγορά των ηλεκτρονικών βιβλίων και τα οικονομικά μοντέλα (business models) για τις βιβλιοθήκες

Αν και η παραγωγή ηλεκτρονικών βιβλίων έχει αυξηθεί εμφανώς κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών, με μια ετήσια αύξηση του 20%, τα ηλεκτρονικά βιβλία αποτελούν μέχρι τώρα μόνο μια μικρή μερίδα της συνολικής αγοράς βιβλίων (Just, 2007). Ο Hook (2007) αναφέρει πως «τα ηλεκτρονικά βιβλία αν και αποτελούν ακόμη ένα μικρό μέρος της συνολικής έκδοσης στην αγορά, οι πωλήσεις τους αυξάνονται, και πολλοί αναμένουν εξελίξεις όσον αφορά τη μορφή τους στο άμεσο μέλλον».

Ακριβείς αριθμοί πωλήσεων των ηλεκτρονικών βιβλίων στην Ευρώπη δεν υπάρχουν λόγω του χαμηλού επιπέδου των πωλήσεών τους (European Commission, 2005). Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το International Digital Publishing Forum (πρώην Open E-book Forum) συλλέγει ανά τρίμηνο τα στατιστικά για τις λιανικές πωλήσεις των ηλεκτρονικών βιβλίων σε συνεργασία με την Association of American Publishers (AAP). Σύμφωνα με τα πρώτα στατιστικά στοιχεία που παρήχθησαν το 2002, οι πωλήσεις των ηλεκτρονικών βιβλίων ήταν περίπου 6 εκατομμύρια US Dollars. Το 2006, οι πωλήσεις έφτασαν τα US$20 εκατομμύρια, ενώ το 2007 υπήρξε μια αύξηση του 23.6% φτάνοντας τα US$31.7 εκατομμύρια (IDPF, 2008). Εντούτοις, η μελέτη του 2007 έχει τους περιορισμούς της και παρέχει μόνο μέρος των συνολικών δεδομένων. Στοιχεία έχουν υποβληθεί από περίπου 12 έως 15 αμερικανικούς εμπορικούς εκδότες. Συνεπώς, οι στατιστικές υποτιμούν το πραγματικό μέγεθος των ηλεκτρονικών βιβλίων της αμερικανικής αγοράς. Ωστόσο, οι στατιστικές παρουσιάζουν γενική αύξηση αν και το μέγεθός τους είναι ακόμα χαμηλό, εάν λάβουμε υπόψη ότι τα καθαρά έσοδα όλων των εκδοτών το 2007 έφθασαν τα 37.26 δισεκατομμύρια US $ (BISG, 2007).

Η αύξηση των πωλήσεων των ηλεκτρονικών βιβλίων εμφανίζεται υψηλότερη στην Ασία. Σύμφωνα με έκθεση αγοράς που δημοσιεύτηκε από την China Book Business Report και την www.du8.com, οι πωλήσεις στην Κίνα έφτασαν τους 660.000 τίτλους το 2007 με μια άνοδο των 24.5% και 14% το 2008 (Xinhua News Agency, 2008). Οι αναγνώστες των ηλεκτρονικών βιβλίων αυξήθηκαν επίσης το 2007, φτάνοντας τα 59 εκατομμύρια, σημειώνοντας άνοδο του 37% (Xinhua News Agency, 2008). Επιπλέον, η ιαπωνική αγορά ηλεκτρονικών βιβλίων αυξήθηκε κατά το διπλάσιο το 2004 φτάνοντας τα 40.9 εκατομμύρια US $ (Suzuki, 2006), ενώ οι πωλήσεις μυθιστορημάτων σε κινητά τηλέφωνα έφθασαν τα 82 εκατομμύρια US $ το 2007 (The Economist, 2007). Στη Νότια Κορέα οι πωλήσεις άγγιξαν τα 59 εκατομμύρια US $ το 2005 και τα US$144 εκατομμύρια το 2006 (Asia news, 2007).

Για πολλά έτη, οι βιβλιοθήκες έχουν συνεργαστεί με προμηθευτές των ηλεκτρονικών εκδοτών (Moghaddam & Moballeghi, 2007). Τα οικονομικά μοντέλα (business models) που διατίθενται στο εμπόριο όσον αφορά τα ηλεκτρονικά βιβλία παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Η έρευνα της ebrary το 2007 με τίτλο "ebrary's global ebook survey" αναφέρει ότι το 80% των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκονόμων που συμμετείχαν στην έρευνα υποστηρίζουν πως δεν είναι εξοικειωμένοι με τα οικονομικά μοντέλα της αγοράς όσον αφορά τα ηλεκτρονικά βιβλία. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη το 55% προτιμούν το μοντέλο αγοράς (purchase model) ενώ το 59% το μοντέλο συνδρομής (subscription model).

Το μοντέλο αγοράς (purchase model) προσφέρει τη δυνατότητα σε μια βιβλιοθήκη να αγοράσει ένα αντίγραφο άμεσα από έναν εκδότη ή ένα διαθέτη. Σε αυτήν την περίπτωση ο αριθμός προσβάσεων διαπραγματεύεται ετήσια, π.χ. η Dawsonera επιτρέπει 400 χρήσεις. Μια τρέχουσα αμοιβή πρόσβασης, απαιτείται συνήθως προκειμένου να διατηρηθεί η πρόσβαση στο περιεχόμενο. Η Taylor & Francis και η NetLibrary παρέχουν επίσης αυτό το μοντέλο. Το δεύτερο μοντέλο που προτιμάται από τις βιβλιοθήκες, είναι το μοντέλο συνδρομής (subscription model). Η πληρωμή μιας ετήσιας συνδρομής στον εκδότη ή το διαθέτη είναι απαραίτητη για την πρόσβαση σε μια συλλογή ή θεματικές ενότητες μιας συλλογής. Η Ebrary και η Taylor & Francis

παρέχουν αυτή την επιλογή χορήγησης αδειών. Η τρίτη επιλογή που παρέχεται από κάποιους προμηθευτές είναι το μοντέλο ενοικίασης τίτλων (rental model). Οι τίτλοι αυτοί μπορούν να ενοικιαστούν για ένα περιορισμένο χρόνο ως εναλλακτική λύση των διαδανεισμών μεταξύ βιβλιοθηκών.

Μεθοδολογία

Σε αυτή τη μελέτη η Desk research μέθοδος χρησιμοποιήθηκε ως το κύριο εργαλείο για τη συλλογή πληροφορίας. Οι κύριοι ανταγωνιστές της αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων σε διεθνή επίπεδο προσδιορίστηκαν μέσα από τη βιβλιογραφία και έρευνα των ηλεκτρονικών καταλόγων ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Τα πρώτα στοιχεία της έρευνας έδειξαν πως τόσο οι εκδότες όσο και οι διαθέτες είναι σημαντικοί ανταγωνιστές στο εμπόριο αλλά και στο χώρο των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Τα δεδομένα συλλέχτηκαν από τις επίσημες ιστοσελίδες 20 εταιριών - 9 εκδοτών (Λίστα 1) και 11 διαθετών (Λίστα 2) - και σχετίζονται με το ηλεκτρονικό υλικό που διαθέτουν στην αγορά. Η συλλογή των δεδομένων άρχισε το Μάιο 2007 και ολοκληρώθηκε στα μέσα Μαΐου του 2008.

Λίστα 1: Εκδότες ηλεκτρονικών βιβλίων		**Λίστα 2: Διαθέτες ηλεκτρονικών βιβλίων**	
Blackwell Reference Online	www.blackwellreference.com/public	Books@Ovid (from Ovid Technologies Inc.)	www.ovid.com
Cambridge University Press	www.cambridge.org	Credo Reference	corp.credoreference.com
Elsevier	www.elsevier.com	Dawsonera	www.dawsonera.com
RSC Publishing	www.rsc.org/publishing	Ebook Library (EBL)	www.eblib.com
Taylor & Francis	www.taylorandfrancisgroup.com	ebrary	www.ebrary.com/corp
SAGE	www.sagepub.co.uk	Gale Virtual Reference Library (from Gale /Cengage Learning)	gale.cengage.com/gvrl
Springer	www.springer.com	MyLibrary (from Ingram Digital Group)	www.myilibrary.com
Thieme	www.thieme.com	Knovel	www.knovel.com
Wiley Intersience OnlineBooks	www.interscience.wiley.com	NetLibrary (from OCLC)	www.netlibrary.com
		Questia	www.questia.com
		Safari Books Online	www.safaribooksonline.com

Τα δεδομένα παρατέθηκαν σε πίνακες (βλέπε για παράδειγμα τους Πίνακες I-II) σύμφωνα με τα παρακάτω χαρακτηριστικά: αγοραστικό κοινό στο οποίο απευθύνονται (target market), αριθμός πελατών, αριθμός ηλεκτρονικών βιβλίων, θεματικές κατηγορίες, μορφή ηλεκτρονικών βιβλίων, μέθοδοι αγοράς δικαιωμάτων πρόσβασης, παροχή MARC εγγραφών, και αριθμός εκδοτών οι οποίοι χρησιμοποιούν τις πλατφόρμες των διαθετών που επιλέχτηκαν για την παρούσα μελέτη. Τα χαρακτηριστικά αυτά επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά της σκιαγράφησης της αγοράς των ηλεκτρονικών βιβλίων. Τα θέματα τα οποία καλύπτουν τα οι τίτλοι των διαθετών,

με βάση τις πληροφορίες που παρέχουν στις ιστοσελίδες τους, οργανώθηκαν στις παρακάτω θεματικές κατηγορίες: Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων, Νομικά, Ιατρική, Θετικές επιστήμες και Μηχανική, και Κοινωνικές επιστήμες.

Αποτελέσματα, συμπεράσματα και μελλοντική έρευνα

Τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας παρουσιάζονται και σχολιάζονται σε αυτή την ενότητα. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στα χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων μελετώντας τα από τη σκοπιά των χρηστών και των βιβλιοθηκονόμων στη συνέχεια. Το δεύτερο μέρος αποτελεί επισκόπηση των υπηρεσιών που παρέχονται από του προμηθευτές όσον αφορά: τη στοχευόμενη αγορά (target market), τον αριθμό εκδοτών που χρησιμοποιούν τις πλατφόρμες των διαθετών, τον αριθμό ηλεκτρονικών βιβλίων, το format των ηλεκτρονικών βιβλίων, τη θεματική κάλυψη των συλλογών (Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων, Νομικά, Ιατρική, Θετικές επιστήμες και Μηχανική, και Κοινωνικές επιστήμες), τις μεθόδους αγοράς δικαιωμάτων πρόσβασης για τις βιβλιοθήκες, και την παροχή MARC εγγραφών.

Μέρος 1: Κύρια χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων

Ποικίλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ηλεκτρονικών βιβλίων προσφέρονται από τους εκδότες και τους διαθέτες στους πελάτες τους συμπεριλαμβανομένου χρήστες και βιβλιοθηκονόμους.

Χρήστες και χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων

Οι περισσότεροι προμηθευτές παρέχουν χαρακτηριστικά όπως: αναζήτηση κειμένου σε συγκεκριμένο τίτλο βιβλίου ή σε συλλογή βιβλίων, σελιδοδείκτες, επισημάνσεις, και σημειώσεις. Δυνατότητες εκτύπωσης και αντιγραφής κειμένου παρέχονται από κάποιες εταιρίες όπως τη Sage e-reference και την ebrary. Αξίζει να σημειωθεί ότι διάφοροι περιορισμοί επιβάλλονται όσον αφορά στην αντιγραφή και μεταφορά κειμένου. Η Cambridge University Press επιτρέπει την εκτύπωση 20 σελίδων και την αντιγραφή 5 σελίδων μέσα σε μια περίοδο 30 ημερών. Ωστόσο, κάποιες εταιρίες όπως οι Safari Books Online, EBL, NeLibrary και RSC Publishing επιτρέπουν τη «μεταφόρτωση» (downloading) των ηλεκτρονικών βιβλίων τους σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και αυτόνομες φορητές συσκευές (όπως Dedicated Reading Devices και eBook Readers) για offline εργασία.

Κάποιοι προμηθευτές παρέχουν βιβλιογραφικές αναφορές σε περισσότερα από ένα πρότυπα. Οι χρήστες του MyiLbrary για παράδειγμα μπορούν να εξαγάγουν βιβλιογραφικές αναφορές στο RefWorks αλλά και στο EndNote, ενώ η Wiley Interscience επιτρέπει την εξαγωγή στο EndNote. Η Sage Reference προσφέρει βιβλιογραφικές αναφορές σε τρία πρότυπα: APA, MLA, και Chicago. Εκτός από τις στατικές εικόνες, εργαλεία πολυμέσων μπορούν να ενσωματωθούν σε διάφορες συλλογές. Για παράδειγμα, η Credo Reference (η πρώην xreferplus) έχει ενσωματώσει απεικονίσεις κινουμένων σχεδίων (animation) και βιντεοκλίπ (videoclips), διαλογικούς χάρτες και εργαλείο που βοηθά στην προφορά λέξεων. Η EBL έχει ενσωματώσει σε όλους τους τίτλους της μια λειτουργία η οποία διαβάζει μεγαλοφώνως το κείμενο και επίσης προσφέρει υπερσυνδέσμους στη μεταφραστική υπηρεσία Babel Fish. Επιπλέον, κάποιες συλλογές διαθέτουν ενσωματωμένα λεξικά, θησαυρούς, και εγκυκλοπαίδειες.

Πολύ λίγοι προμηθευτές παρέχουν τους τίτλους τους σε πολλαπλές γλώσσες αλλά δυστυχώς όχι στα ελληνικά. Η NetLibrary παρέχει τίτλους στα αγγλικά, κινέζικα, γαλλικά και ισπανικά, ενώ η CredoReference διαθέτει δίγλωσσα λεξικά στα γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, πορτογαλικά, ισπανικά και λατινικά. Διάφοροι προμηθευτές όπως οι παρακάτω: Taylor & Francis, EBL, Springer, Thieme, Wiley Interscience, Questia, Springer, και Elsevier παρέχουν πολλαπλή σύγχρονη

πρόσβαση, έτσι ώστε διάφοροι χρήστες να μπορούν να χρησιμοποιήσουν το ίδιο περιεχόμενο ταυτόχρονα.

Τα ηλεκτρονικά βιβλία διατίθενται σε διάφορες μορφές (formats). Κάποιες εταιρίες προσφέρουν το υλικό τους σε περισσότερες από μία μορφές. Για παράδειγμα η Springer παρέχει τους τίτλους της σε PDF και HTML, ενώ η Taylor & Francis σε τέσσερις μορφές: DX Reader, Mobipocket, Microsoft Reader και Adobe eBook. Διάφορα εργαλεία προσφέρονται επίσης από τους περισσότερους προμηθευτές προκειμένου να βοηθήσουν τους πελάτες τους στη χρήση των προϊόντων τους και να τους ενημερώσουν για τις νέες υπηρεσίες. Η Ebrary μέσω της ιστοσελίδας της δίνει πρόσβαση σε διάφορα εκπαιδευτικά videos (training videos) καθώς και σε brochures και οδηγούς χρήσης (guides) σε διάφορες γλώσσες.

Βιβλιοθηκονόμοι και χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων

Η κύρια αγορά στην οποία απευθύνονται εκδότες και διαθέτες είναι οι βιβλιοθήκες - ακαδημαϊκές, δημόσιες και ειδικές. Για αυτό το λόγο παρέχουν ποικιλία υπηρεσιών σε αυτούς τους πελάτες. Ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών βιβλίων είναι η δυνατότητά τους να επικοινωνούν και με άλλες υπηρεσίες των ιδρυμάτων όπως συστήματα διαχείρισης βιβλιοθηκών και εικονικά περιβάλλοντα μάθησης (Virtual Learning Environments). Για παράδειγμα, οι τίτλοι της ebrary μπορούν να ενσωματωθούν στο Blackboard. Επιπλέον, οι περισσότερες από τις εταιρίες (όπως η RSC, η Springer, η SAGE και η CredoReference) παρέχουν δωρεάν MARC εγγραφές για την ένταξη των τίτλων στους ηλεκτρονικούς καταλόγους των βιβλιοθηκών.

Στατιστικά στοιχεία χρήσης σε μορφή COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources, χ.χ.) είναι διαθέσιμα από τους παρακάτω προμηθευτές: CredoReference, Dawsonera, Taylor & Francis, Thieme, Safari, Blackwell, MyiLibrary και Ovid. Η χρήση των στατιστικών στοιχείων σε μορφή COUNTER βοηθά τους βιβλιοθηκονόμους να συγκρίνουν στατιστικά χρήσης που παρέχονται από διάφορους προμηθευτές. Όλοι οι προμηθευτές και οι περισσότεροι από τους εκδότες της παρούσας έρευνας προσφέρουν δωρεάν trials στις βιβλιοθήκες, ανάμεσά τους η Taylor & Francis (για 30 ημέρες), και η Springer (για 60 ημέρες).

Οι περισσότεροι από τους προμηθευτές, όπως η Sage και Taylor & Francis, συνεργάζονται με κοινοπραξίες βιβλιοθηκών. Δωρεάν τίτλοι παρέχονται επίσης από μερικούς προμηθευτές σε μη-συνδρομητές. Η RSC επιτρέπει ελεύθερη πλήρη πρόσβαση στον πίνακα περιεχομένου, στην εισαγωγή και στο πρώτο κεφάλαιο κάθε βιβλίου της συλλογής της ενώ η Wiley Interscience OnlineBooks ελεύθερη πρόσβαση στους πίνακες περιεχομένων και περιλήψεις κεφαλαίων. Επιπλέον, η EBL επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση στους τίτλους της πριν την αγορά. Τέλος, διαφημιστικό υλικό διατίθεται στις βιβλιοθήκες μέσω των ιστοσελίδων των προμηθευτών όπως της ebrary, Credo Reference και Gale Virtual Reference Library.

Μέρος 2: Υπηρεσίες προμηθευτών

Η παρακάτω υποενότητα παρουσιάσει και σχολιάζει τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις ιστοσελίδες των προμηθευτών ηλεκτρονικών βιβλίων όσον αφορά: τη στοχευόμενη αγορά (target market), τον αριθμό εκδοτών που χρησιμοποιούν τις πλατφόρμες των διαθετών, τον αριθμό ηλεκτρονικών βιβλίων, το format των ηλεκτρονικών βιβλίων, τη θεματική κάλυψη, τις μεθόδους αγοράς δικαιωμάτων πρόσβασης για τις βιβλιοθήκες, και την παροχή MARC εγγραφών (βλέπε επίσης Πίνακες 1 και 2).

Εκδότες ηλεκτρονικών βιβλίων

Το αγοραστικό κοινό στο οποίο απευθύνονται κατά κύριο λόγο και οι εννιά εκδότες της παρούσας έρευνας είναι οι βιβλιοθήκες, αν και οι περισσότεροι από αυτούς απευθύνονται και σε μεμονωμένους πελάτες-αναγνώστες (όπως οι Cambridge University Press, Springer, RSC Publishing και Thieme). Ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των πελατών των εκδοτών δεν είναι διαθέσιμα αλλά υπάρχουν ενδείξεις για τη διεθνή δραστηριότητά τους. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Elsevier's περισσότερες από 900 ερευνητικές βιβλιοθήκες και εταιρίες σε όλο τον κόσμο συμμετέχουν στο trial των τίτλων τους που παρέχονται μέσω της ScienceDirect. Η Wiley Interscience OnlineBooks υποστηρίζει ότι 25 εκατομμύρια χρήστες σε 87 χώρες χρησιμοποιούν τα ηλεκτρονικά βιβλία της.

Οι Springer και Taylor & Francis παρέχουν το μεγαλύτερο αριθμό τίτλων 25,000 και 17,500 αντίστοιχα. Προς το παρόν, η Springer είναι ο μόνος ηλεκτρονικός εκδότης που επιτρέπει ελεύθερη πρόσβαση σε 11 τίτλους σε μη συνδρομητές. Οι τίτλοι των εκδοτών Cambridge University Press, Taylor & Francis, Wiley Interscience OnlineBooks, και Springer καλύπτουν όλες τις επιστήμες: Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων, Νομικά, Ιατρική και Κοινωνικές επιστήμες, Θετικές επιστήμες και τη Μηχανική.

Μεταξύ των επιλεγμένων εκδοτών, υπάρχουν μερικοί που ειδικεύονται μόνο σε πληροφοριακά έργα. Οι συλλογές τους τείνουν να είναι μικρότερες συγκριτικά με το συνολικό αριθμό των τίτλων που παρέχονται από τους υπόλοιπους εκδότες ηλεκτρονικών βιβλίων. Πιο συγκεκριμένα, η RSC Publishing περιέχει 800 πληροφοριακούς τίτλους, η Thieme ElectronicBook Library 700, η Blackwell Reference Online 350, ενώ η Sage e-reference μόνο 81 τίτλους. Σχετικά με τη θεματική κάλυψη, η συλλογή της RSC καλύπτει όλους τους τομείς της Χημείας, η Thieme ElectronicBook την Ιατρική και τη Χημεία, ενώ η SAGE e-reference καλύπτει τις Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, την Ιατρική και τις Κοινωνικές επιστήμες. Η Blackwell Reference Online παρέχει μια διαθεματική συλλογή η οποία όμως δεν περιλαμβάνει τίτλους σχετικούς με τις Θετικές επιστήμες και τη Μηχανική.

Η πλειοψηφία των εκδοτών (8 από τους 9) παρέχουν τους ηλεκτρονικούς τους τίτλους σε PDF format. Η Springer χρησιμοποιεί PDF και XML, ενώ η Taylor & Francis PDF και XTML. Η Blackwell Reference Online είναι η μόνη εταιρία η οποία παρέχει τους τίτλους της σε HTML μορφή. Επιπλέον, η πλειοψηφία των εκδοτών (8 από τους 9) προμηθεύουν τις βιβλιοθήκες με MARC εγγραφές (η ιστοσελίδα της Cambridge University Press δε δίνει κάποια πληροφορία σχετικά με την παροχή MARC εγγραφών).

Η αγορά και η συνδρομή αποτελούν τις δύο κύριες μεθόδους πρόσκτησης δικαιωμάτων πρόσβασης σε ηλεκτρονικό περιεχόμενο των εκδοτών. Η SAGE e-reference και η Cambridge University Press επιτρέπουν την αγορά μεμονωμένων τίτλων. Η pay-per-view (πληρωμή ανά χρήση) πρόσβαση σε κεφάλαια βιβλίων είναι μόνο διαθέσιμη από τη Wiley Interscience. Η Taylor & Francis δίνει τρεις επιλογές στους πελάτες της: ετήσια συνδρομή, αγορά (με μια ελάχιστη παραγγελία 50 τίτλων), και επίσης αγορά σελίδων/κεφαλαίων ηλεκτρονικών βιβλίων ή μεμονωμένων τίτλων από την ιστοσελίδα www.ebookstore.tandf.co.uk.

Διαθέτες ηλεκτρονικών βιβλίων

Το κοινό στο οποίο απευθύνονται οι διαθέτες είναι κατά κύριο λόγο οι ακαδημαϊκές και δημόσιες βιβλιοθήκες. Η Questia, η οποία είναι από τους πιο παλιούς διαθέτες στην αγορά, απευθύνεται κυρίως σε μαθητές ενώ η Knovel και η Safari σε μεμονωμένους πελάτες-αναγνώστες. Ο αριθμός των πελατών των διαθετών είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Οι πελάτες της NetLibrary ανέρχονται στις 60.000 βιβλιοθήκες σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των διαθετών είναι η παροχή περιεχομένου από μια μεγάλη ποικιλία διεθνών εκδοτών–εμπορικών, ακαδημαϊκών, αλλά και εκπαιδευτικών. Πιο

συγκεκριμένα, η NetLibrary παρέχει τίτλους από 450 διεθνείς εκδότες (όπως οι: Cambridge University Press, New York University Press, Pearson Education, και Springer Publishing), η Questia από 290 και η ebrary από 285 (βλέπε πίνακα ΙΙ). Με βάση τις πληροφορίες που έχουν στις ιστοσελίδες τους οι διαθέτες, η NetLibrary παρέχει το μεγαλύτερο αριθμό τίτλων 160.000. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Questia διαθέτει 5000 τίτλους από τη συλλογή της οι οποίοι είναι δωρεάν προσβάσιμοι και σε μη συνδρομητές της ενώ η Knovel παρέχει ελεύθερη πρόσβαση σε πέντε εγχειρίδια.

Όσον αφορά τη θεματική κάλυψη, οι εταιρίες NetLibrary, Questia, ebrary, MyiLibrary, Books@OVID και Dawsonera καλύπτουν διάφορες κατηγορίες. Ωστόσο, μόνο η Dawsonera (η οποία ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2007) καλύπτει και τις έξι γενικές θεματικές κατηγορίες. Συλλογές με πληροφοριακό υλικό παρέχονται από τις παρακάτω εταιρίες: Safari Books Online, Credo Reference, Knovel, και Gale Virtual Reference Library. Η Credo Reference και η Gale Virtual Reference Library καλύπτουν όλες τις θεματικές κατηγορίες ενώ η Knovel και η Safari παρέχουν ειδικές συλλογές. Η Knovel καλύπτει τις Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων αλλά και τις Θετικές επιστήμες ενώ η Safari τις Θετικές επιστήμες και Μηχανική. Έξι από τους έντεκα διαθέτες χρησιμοποιούν PDF για τους τίτλους τους. Η Questia χρησιμοποιεί XML ενώ η Safari PDF και HTML. Ωστόσο, η ebrary παρέχει τους τίτλους της σε EDF (Exchange Data Format) το οποίο απαιτεί από τους χρήστες να κάνουν εγκατάσταση του reader plug in της ebrary.

Τα οικονομικά μοντέλα που προσφέρονται από τους διαθέτες ποικίλουν. Τα πιο κοινά είναι τα ακόλουθα: αγορά, συνδρομή, patron driven acquisition model και book rental model. Οι πελάτες της NetLibrary μπορούν να συμμετέχουν στην επιλογή του νέου περιεχομένου. Μέσω του patron-driven μοντέλου πρόσκτησης, οι πελάτες αποκτούν πρόσβαση σε όλα τα ηλεκτρονικά βιβλία και ηλεκτρονικό περιεχόμενο (eContent) της NetLibrary που ταιριάζουν στις ανάγκες τους. Μόλις ένας τίτλος χρησιμοποιείται από κάποιο χρήστη, η βιβλιοθήκη ή η ομάδα βιβλιοθηκών τον αγοράζει αυτόματα και τον προσθέτει στη συλλογή της. Το μοντέλο ενοικίασης βιβλίων (book rental model) της Dawsonera μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τις βιβλιοθήκες ως εναλλακτική λύση των διαδανεισμών μεταξύ βιβλιοθηκών. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα θεματικά σύνολα (subject sets) της NetLibrary δεν είναι διαθέσιμα για πώληση σε κοινοπραξίες βιβλιοθηκών. Όπως οι εκδότες το ίδιο και οι διαθέτες παρέχουν MARC εγγραφές στις βιβλιοθήκες, εκτός από την Questia.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της έρευνας, μπορούμε να συμπεράνουμε τα παρακάτω:

- Η πλειοψηφία των προμηθευτών (vendors) ηλεκτρονικών βιβλίων απευθύνονται (market) σε βιβλιοθήκες, και πιο συγκεκριμένα σε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Ένα σχετικά μικρό ποσοστό διαθετών, όπως για παράδειγμα η Questia, απευθύνονται σε μεμονωμένους πελάτες-αναγνώστες.
- Οι ιστοσελίδες των διαθετών δεν παρέχουν ακριβή στοιχεία για τους αριθμούς των πελατών τους. Ωστόσο έχουν πελάτες σε όλο τον κόσμο και συνεπώς ο στόχος τους είναι να επεκτείνουν διεθνώς τις πωλήσεις τους.
- Ένας αυξανόμενος αριθμός διεθνών εκδοτών παρέχει ηλεκτρονικά βιβλία μέσω ηλεκτρονικών διαθετών. Για παράδειγμα 450 εκδότες διαθέτουν τους ηλεκτρονικούς τίτλους τους μέσω της NetLibrary ενώ 290 εκδότες χρησιμοποιούν την Questia.
- Γενικά, οι συλλογές ηλεκτρονικών βιβλίων διαθέσιμες στο εμπόριο αυξάνονται σταδιακά, αλλά μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις ραγδαία. Για παράδειγμα ο εκδότης Springer, έχει αναπτύξει τη συλλογή του από 17000 το 2007 σε 25000 το 2008, και έχει ως στόχο να

προσθέτει 3500 νέους τίτλους κάθε χρόνο, συμπεριλαμβανομένου μονογραφιών και πληροφοριακών έργων.

- Όσον αφορά τη θεματική κάλυψη, 9 από τις 20 εταιρίες της έρευνας- Springer, Taylor & Francis, Cambridge University Press, Wiley, EBL, ebrary, Dawsonera, GaleVirtual Reference Library και Credo Reference καλύπτουν όλες τις θεματικές κατηγορίες (Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες, Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων, Νομικά, Ιατρική, Θετικές επιστήμες και Μηχανική, και Κοινωνικές επιστήμες).
- Οι πληροφοριακές συλλογές είναι συνήθως μικρότερες όσον αφορά τον αριθμό των τίτλων που περιέχουν και καλύπτουν συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες. Για παράδειγμα, η συλλογή της Thieme ElectronicBook Library, περιλαμβάνει 700 τίτλους και εστιάζει στην ιατρική και στις θετικές επιστήμες μόνο. Προς το παρόν δεν υπάρχει κάποιος διαθέτης ο οποίος να παρέχει full-text πρόσβαση σε περιεχόμενο από όλους τους μεγάλους εκδότες πληροφοριακού υλικού. Συνεπώς, υπάρχει περισσότερη δυνατότητα για μεγαλύτερη ανάπτυξη σε αυτού του είδους συλλογές.
- Η πιο συνηθισμένη μορφή ηλεκτρονικών βιβλίων είναι η PDF για τους εκδότες αλλά και για τους διαθέτες. Η πλειοψηφία αυτών (15 στους 20) χρησιμοποιούν PDF, ενώ 2 από αυτούς η Knovel και η Gale χρησιμοποιούν HTML. Ωστόσο η ebrary χρησιμοποιεί το δικό της format EDF ενώ η Questia XML.
- Τα μοντέλα πρόσκτησης δικαιωμάτων πρόσβασης είναι πολύπλοκα και ποικίλουν σημαντικά. Οι εκδότες και οι διαθέτες προσφέρουν στις βιβλιοθήκες διάφορες επιλογές όσον αφορά την πρόσκτηση δικαιωμάτων πρόσβασης των τίτλων τους, συμπεριλαμβανομένου αγορές, συνδρομές, και ενοικίαση τίτλων (book rental). Επιπλέον, οι ιστοσελίδες των διαθετών δεν παρέχουν επαρκείς πληροφορίες όσον αφορά τις τιμές για αυτό οι πελάτες πρέπει να επικοινωνήσουν με τα τμήματα πωλήσεων των εταιριών.
- MARC εγγραφές παρέχονται από τους περισσότερους εκδότες και διαθέτες στις βιβλιοθήκες.

Το περιβάλλον των ηλεκτρονικών βιβλίων βρίσκεται σε συνεχή αλλαγή. Πολλοί παράγοντες επιδρούν στην ανάπτυξή τους και συνεπώς στα προϊόντα και στις υπηρεσίες των εκδοτών και διαθετών. Τα ηλεκτρονικά βιβλία γίνονται διαρκώς πιο δημοφιλή και σημαντικά στις βιβλιοθήκες (Nelson, 2008). Η παγκόσμια έρευνα που πραγματοποίησε η ebrary το 2007 έδειξε ότι το 88% των ερωτηθέντων (583 συμμετέχοντες από 552 βιβλιοθήκες) έχουν αγοράσει ή πληρώνουν συνδρομές για ηλεκτρονικά βιβλία. Το 45% επίσης δήλωσε ότι παρέχει πρόσβαση σε περισσότερους από 10.000 τίτλους (ebrary, 2007). Αναφερόμενοι στο μέλλον των ηλεκτρονικών βιβλίων το JISC και το SCONUL (2008, σ. 15) προβλέπουν:

"e-books will become widespread on the foreseeable horizon, and the changing requirements for book stock may offer transformative opportunities, potentially involving consortia".

Αν και η ανάπτυξη των ηλεκτρονικών βιβλίων εμφανίζεται ταχεία στην Ασία, οι τίτλοι σε αγγλική γλώσσας κυριαρχούν στην αγορά ηλεκτρονικών βιβλίων ενώ παρατηρείται μόνο μια μικρή αύξηση στους πολύγλωσσους τίτλους. Η εκδοτική βιομηχανία ηλεκτρονικών βιβλίων θα πρέπει επίσης να εστιάσει στις πρόσθετες λειτουργίες που τα ηλεκτρονικά βιβλία μπορούν να παρέχουν στους χρήστες προκειμένου να χρησιμοποιηθεί καλύτερα η δυνατότητα των ηλεκτρονικά μέσων τους και να τα μετατρέψουν σε ενισχυμένες εκδόσεις έντυπων βιβλίων (Landoni, 2003). Περαιτέρω τεχνολογικές εξελίξεις και η ανάπτυξη του Διαδικτύου θα ασκήσουν τεράστια επίδραση στα ηλεκτρονικά βιβλία. Σύμφωνα με την έκθεση Publishing Market Watch που δημοσιεύτηκε το 2004 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο τύπος έκδοσης ηλεκτρονικών βιβλίων

θα αλλάξει στο απώτερο μέλλον με την αποδοχή πιο διαλογικών πλατφόρμων. Αυτές οι πλατφόρμες όπως τα κινητά τηλέφωνα θα επιτρέψουν στον αναγνώστη να αποκρίνεται και να αλληλεπιδρά (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004). Η ανάπτυξη δωρεάν ηλεκτρονικού περιεχομένου, που παρέχεται ήδη από διάφορους πηγές και πρωτοβουλίες όπως το Project Gutenberg, Wikipedia και άλλου τύπου wikis, τα ανοικτής πρόσβασης αποθετήρια (open access repositories), η Αναζήτηση Βιβλίων Google (Google Book Search, 2008), και η Amazon θα έχουν επιπτώσεις στις εταιρίες ηλεκτρονικών βιβλίων.

Επιπλέον, οι νέες γενεές χρηστών θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των ηλεκτρονικών βιβλίων με τις συμπεριφορές τους ως προς την αναζήτηση της πληροφορίας και τις προτιμήσεις τους όσον αφορά τις τεχνολογίες που σχετίζονται με διάφορα είδη ηλεκτρονικών πηγών και φυσικά με τα ηλεκτρονικά βιβλία. Αφ' ενός, η επιτυχία των ηλεκτρονικών βιβλίων στηρίζεται επίσης στην ικανότητα της εκδοτικής βιομηχανίας να αναπτύξει νέα επιχειρησιακά πρότυπα (business models) και να κατανοήσει ότι τα ηλεκτρονικά βιβλία δεν είναι απλά υποκατάστατο των έντυπων βιβλίων (Rao, 2004). Συνεπώς, οι προμηθευτές και οι βιβλιοθηκονόμοι θα πρέπει να εργαστούν μαζί για πιο ικανοποιητικά επιχειρησιακά πρότυπα (Bennet & Landoni, 2005) κρατώντας έναν ανοικτό διάλογο προκειμένου να μειωθούν τα εμπόδια στην υιοθέτηση των ηλεκτρονικών βιβλίων (Connaway & Wicht, 2007).

Η αύξηση στη διαθεσιμότητα των ηλεκτρονικών βιβλίων αλλά και η βελτίωση στις τεχνολογίες ανάγνωσης ηλεκτρονικών βιβλίων θα φέρουν όλο και περισσότερο τα ηλεκτρονικά βιβλία στην προσοχή διαφόρων ομάδων χρηστών της πληροφορίας. Για αυτό το λόγο, οι βιβλιοθήκες θα πρέπει να είναι προετοιμασμένες να ανταποκριθούν στα ηλεκτρονικά βιβλία. Η προετοιμασία αυτή θα βοηθήσει τις βιβλιοθήκες στο να καθορίσουν τον ρόλο τους και να αναπτύξουν κατάλληλες στρατηγικές και πολιτικές. Συνεπώς, αποτελεσματική έρευνα χρειάζεται να πραγματοποιηθεί σε διάφορους τομείς όπως οι παρακάτω:

1) Ένας περιεκτικότερος και διαρκής έλεγχος είναι απαραίτητος για τη χαρτογράφηση της αύξησης της αγοράς ηλεκτρονικών βιβλίων σε αυτό το πρώτο στάδιο της ανάπτυξης των ηλεκτρονικών βιβλίων. Κάποια εργασία σε αυτήν την περιοχή διευθύνεται ήδη από το IDF (International Digital Publishing Forum) στις ΗΠΑ και το JISC στο Ηνωμένο Βασίλειο συμπεριλαμβανομένου του National E-book Observatory και του Ακαδημαϊκού Εργαλείου Αξιολόγησης Βάσεων Δεδομένων (Academic Database Assessment Tool) που βοηθά τις βιβλιοθήκες να λάβουν αποφάσεις για μελλοντικές συνδρομές σε βιβλιογραφικές και fulltext βάσεις δεδομένων (JISC, χ.χ.β), ηλεκτρονικά περιοδικά και πλατφόρμες ηλεκτρονικών βιβλίων. Εντούτοις, περισσότερη έρευνα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί, ειδικά σε ευρωπαϊκό αλλά και διεθνές επίπεδο.

2) Η ανάπτυξη συλλογών ηλεκτρονικών βιβλίων παράγει ένα πλήθος ζητημάτων συμπεριλαμβανομένου: επικαλύψεις μεταξύ των ηλεκτρονικών βιβλίων διαθέσιμων από διάφορους προμηθευτές, πρότυπα τιμολόγησης, χορήγηση αδειών και μορφές ιδιοκτησίας, μεταφόρτωση, εκτύπωση και άλλων περιορισμών πρόσβασης, και ζητήματα καταλογογράφησης. Υπάρχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συλλογή και μελέτη στοιχείων που καλύπτουν μερικά από αυτά τα ζητήματα, όπως οι επικαλύψεις στη διαθεσιμότητα τίτλων και οι διευθετήσεις πρόσβασης. Ένα σύνθετο και δύσκολο θέμα που απαιτεί περαιτέρω έρευνα είναι σύγκριση στις τιμές και δαπάνες των έντυπων και ηλεκτρονικών τίτλων. Μια τέτοια έρευνα μπορεί να ενημερώσει τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες αλλά και τους καταναλωτές για τις διαθέσιμες επιλογές ανάμεσα στα έντυπα και ηλεκτρονικά βιβλία.

3) Τέλος, η παρακολούθηση της υιοθέτησης των ηλεκτρονικών βιβλίων και της φύσης της χρήσης τους από χρήστες/αναγνώστες/καταναλωτές είναι σημαντική, δεδομένου ότι αυτό θα έχει μεταξύ άλλων συνέπειες στο ρόλο των βιβλιοθηκών ως μεσάζοντες, στις στρατηγικές τιμολόγησης και στη βιωσιμότητα των προμηθευτών της αγοράς, στις διαύλους

διανομής ηλεκτρονικών βιβλίων, στη διευθέτηση πνευματικών δικαιωμάτων (copyright) και χορήγησης αδειών. Επίσης, υπάρχει πεδίο για περαιτέρω έρευνα όσον αφορά τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ηλεκτρονικού βιβλίου για τους χρήστες αλλά και τους παράγοντες που έχουν επιπτώσεις στην υιοθέτηση των ηλεκτρονικών βιβλίων. Είναι σημαντικό ότι οποιαδήποτε εργασία σε αυτή την περιοχή θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα υπάρχοντα πρότυπα υιοθέτησης καινοτομιών, και συγκεκριμένα τα πρότυπα υιοθέτησης της τεχνολογίας.

Πίνακας Ι: εκδότες ηλεκτρονικών βιβλίων: Elsevier, Wiley InterScience OnlineBooks, RSC Publishing και Springer

	Elsevier (through ScienceDirect)	***Wiley InterScience OnlineBooks***	***RSC Publishing***	***Springer***	***Thieme ElectronicBook Library***
URL	www.elsevier.com	www.interscience.wiley.com	www.rsc.org/publishing	http://www.springer.com	http://www.thieme.com
Αγορά στόχος (target market)	Ερευνητικές βιβλιοθήκες και εταιρίες	Ακαδημαϊκές, ιδιωτικές και κρατικές βιβλιοθήκες, ερευνητές και ακαδημαϊκούς	Ιδρύματα, βιβλιοθήκες και μεμονωμένοι πελάτες-αναγνώστες	Ακαδημαϊκές και ερευνητικές βιβλιοθήκες, εταιρίες και ερευνητές	Ιδρύματα, βιβλιοθήκες και μεμονωμένοι πελάτες-αναγνώστες
Αριθμός πελατών	900 ερευνητικές βιβλιοθήκες και εταιρίες παγκοσμίως συμμετέχουν στο trial των ηλεκτρονικών βιβλίων της ScienceDirect	25 εκατομμύρια χρήστες σε 87 χώρες	(Η πληροφορία δεν παρέχεται)	(Η πληροφορία δεν παρέχεται)	(Η πληροφορία δεν παρέχεται)
Αριθμός ηλεκτρονικών βιβλίων	6.000 τίτλοι	5.000 τίτλοι από τους οποίους 1.500 του εκδοτικού οίκου Blackwell Publishing και 400 από τη Wiley-VCH	~ 800 τίτλοι πληροφοριακών έργων	~ 25.000 τίτλοι 11 δωρεάν τίτλοι	700 πληροφοριακοί τίτλοι
Θεματικές κατηγορίες	• Οικονομικές επιστήμες • και Διοίκηση επιχειρήσεων • Ιατρική • Θετικές επιστήμες και Μηχανική • Κοινωνικές επιστήμες	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων • Νομικά • Ιατρική • Θετικές επιστήμες και Μηχανική • Κοινωνικές επιστήμες	• Θετικές επιστήμες (χημεία)	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων • Νομικά • Ιατρική • Θετικές επιστήμες και Μηχανική • Κοινωνικές επιστήμες	• Ιατρική • Θετικές επιστήμες (χημεία)
Format ηλεκτρονικών βιβλίων	PDF	PDF	PDF	PDF, XML	PDF
Μέθοδοι πρόσκτησης δικαιωμάτων πρόσβασης	• Ετήσια συνδρομή • Αγορά (Upfront payment)	• Αγορά (one-time fee purchase) • Συνδρομή (flexi-subscription) • Πρόσβαση σε κεφάλαια τίτλων με πληρωμή ανά χρήση (pay-per-view)	• Αγορά (Perpetual ownership - one-off fee)	• Αγορά για ολόκληρη ετήσια συλλογή ή θεματική συλλογή μέσω της Springerlink • eReference Works μπορούν να αγοραστούν χωριστά σε μια βάση αγοράς επιλεγμένων τίτλων ή ως μέρος θεματικής συλλογής	(Η πληροφορία δεν παρέχεται)
MARC εγγραφές	MARC	MARC	UK και MARC 21	MARC 21	MARC 21

Πίνακας ΙΙ: Διαθέτες (aggregators) ηλεκτρονικών βιβλίων: NetLibrary, MyiLibrary, Questia, ebrary και Knovel

	NetLibrary	***MyiLibrary***	***Questia***	***ebrary***	***Knovel***
URLs	http://www.netlibrary.com	http://www.myilibrary.com/company/home.htm	http://www.questia.com	http://www.ebrary.com/corp	http://www.knovel.com
Αγορά στόχος (target market)	Ακαδημαϊκές, δημόσιες, σχολικές, ειδικές βιβλιοθήκες και βιβλιοθήκες εταιριών	Ακαδημαϊκές, δημόσιες, ειδικές και κυβερνητικές βιβλιοθήκες αλλά και βιβλιοθήκες εταιρειών	Ακαδημαϊκές, σχολικές και ιδιωτικές, βιβλιοθήκες, καθηγητές και μαθητές	Ακαδημαϊκές, δημόσιες, κυβερνητικές και εταιρικές βιβλιοθήκες, οργανισμούς και εκδότες	Επιστήμονες και μηχανικούς, ακαδημαϊκούς βιβλιοθηκονόμους, μαθητές, ερευνητές και οργανισμούς
Αριθμός πελατών	60.000 βιβλιοθήκες σε όλο τον κόσμο	1.000 βιβλιοθήκες	250.000 πελάτες σε όλο τον κόσμο	1.200 πελάτες παγκοσμίως που αντιπροσωπεύουν 12,5 εκατομ. τελικούς χρήστες	75 εταιρίες 300 Πανεπιστήμια σε όλο τον κόσμο
Αριθμός εκδοτών	450 διεθνής εκδότες	154 διεθνής εκδότες	290 διεθνής εκδότες	285 εκδότες και διαθέτες	40 διεθνείς εκδότες
Αριθμός ηλεκτρονικών βιβλίων	160. 000 τίτλοι	100.000 τίτλοι	70.000 τίτλοι και 5.000 δωρεάν τίτλοι και μια εγκυκλοπαίδεια	46.600 τίτλοι	~ 2,000 πληροφοριακοί τίτλοι και 6 δωρεάν τίτλοι
Θεματικές κατηγορίες	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων • Ιατρική • Θετικές επιστήμες και Μηχανική • Κοινωνικές επιστήμες	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Νομικά • Ιατρική • Θετικές επιστήμες • Κοινωνικές επιστήμες	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων • Νομικά • Θετικές επιστήμες • Κοινωνικές επιστήμες	• Τέχνες και Ανθρωπιστικές επιστήμες • Οικονομικές επιστήμες και Διοίκηση επιχειρήσεων • Νομικά • Θετικές επιστήμες • Κοινωνικές επιστήμες	• Θετικές επιστήμες και Μηχανική
Format ηλεκτρονικών βιβλίων	PDF	PDF	XML	EDF	PDF και HTML
Μέθοδοι πρόσκτησης δικαιωμάτων πρόσβασης	• Μοντέλο επιλογής τίτλου (title select model) με ετήσια κόμιστρα συνδρομής • Αγορά	• Αγορά (perpetual access) • Συνδρομή • Patron driven selection και • e-book loans μοντέλα • Rent-to-own μοντέλο.	• Ετήσιες και μηνιαίες συνδρομές σε ολόκληρη τη συλλογή ή θεματικές συλλογές	• Αγορά επιλεγμένων τίτλων • Συνδρομή • Συνδυασμός αγορών και συνδρομών.	• Μοντέλα συνδρομών
MARC εγγραφές	MARC	MARC	(Η πληροφορία δεν παρέχεται)	MARC	MARC

Βιβλιογραφία

Armstrong, C.J., Edwards, L. και Lonsdale R. (2002). Virtually there? E-books in UK academic libraries. *Program: electronic library and information systems 36*(4), 216-227.

Armstrong, C.J., Lonsdale, R. και Nicholas, D. (2006). SuperBook: planning for the e-book revolution. *Library and Information Update* 5(11), 28-30.

Asia News (2007). *Korean e-book market forecast to grow over threefold in 2006*. Διαθέσιμο από http://asia.news.yahoo.com/060207/4/2fehb.html, πρόσβαση στις 05/08/09.

Bennett, L. και Landoni, M. (2005). E-books in academic libraries. *The electronic Library* 23(1), 9-16.

BISG (2007). *Book industry trends 2007*. New York, NY: Book Industry Study Group.

Connaway, L.S. (2007). The future of e-books. Στο D. Kresh (ed.) *The whole digital library handbook*. Chicago: American Library Association.

Connaway, L.S. και Wicht, H. (2007). What happened to the e-book revolution?: the gradual integration of e-books into academic libraries. *Journal of Electronic Publishing 10*(3). Διαθέσιμο από http://www.journalofelectronicpublishing.org/, πρόσβαση στις 05/08/09.

COUNTER (χ.χ). *Counting Online Usage of Networked Electronic Resources*. Διαθέσιμο από http://www.projectcounter.org/about.html, πρόσβαση στις 05/08/09.

Ebrary (2007). *Ebrary's global ebook survey*. Διαθέσιμο από http://www.ebrary.com/corp/collateral/en/Survey/ebrary_eBook_survey_2007.pdf, πρόσβαση στις 05/08/09.

European Commission (2005). *Publishing market watch: final report*. Διαθέσιμο από http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pmw_20050127.pdf, πρόσβαση στις 05/08/09.

Gold Leaf (2003). Promoting the uptake of e-books in Higher and Further education. London: JISC e-Books Working Group. Διαθέσιμο από http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/PromotingeBooksReportB.pdf, πρόσβαση στις 05/08/09.

Google (2008). *Google Book Search*. Διαθέσιμο από http://books.google.co.uk, πρόσβαση στις 05/08/09.

Hillesund, T. (2001). Will e-books change the world? *First Monday 6*(10), Διαθέσιμο από http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/, πρόσβαση στις 05/08/09.

Hook, B.R. (2007). Are the E-book 'Barbarians at the Gate'? *Book business* 10(1). Διαθέσιμο από http://www.bookbusinessmag.com/, πρόσβαση στις 05/08/09.

Hughes, C.A. (2003). E-books. Σε Drake, M.A. (Ed.) *Encyclopedia of Library and Information Science*, 2η έκδ., (984-989). New York: Marcel Dekker.

IDPF (2008). *Industry statistics*. Διαθέσιμο από http://www.idpf.org/doc_library/industrystats.htm, πρόσβαση στις 05/08/09.

JISC (χ.χ.α). *JISC collections: vision statement*. Διαθέσιμο από http://www.jisccollections.ac.uk/workinggroups/ebooks/wg_ebooks_vision.aspx, πρόσβαση στις 05/08/09.

JISC (χ.χ.β). *JISC Academic Database Assessment Tool*. Διαθέσιμο από http://www.jisc-adat.com/adat/home.pl, πρόσβαση στις 05/08/09.

JISC (2008a). *JISC national e-books observatory project: findings form the first user survey: April 2008*. Διαθέσιμο από http://www.jisc-collections.ac.uk/media/documents/jisc_collections/ebooks_project_first_user_survey.pdf, πρόσβαση στις 05/08/09.

JISC (2008b). *E-books working group studies and reports*. Διαθέσιμο από http://www.jisc-collections.ac.uk/workinggroups/ebooks/studies_reports.aspx, πρόσβαση στις 05/08/09.

JISC και SCONUL (2008). *JISC & SCONUL Library Management Systems Study*: *March 2008.* London: JISC and SCONUL.

Just, P. (2007). Electronic books in the USA – their numbers and development and a comparison to Germany. *Library Hi Tech 25*(1), 157-164.

Landoni, M. (2003). Electronic books. Σε J. Feather and P. Sturges (Eds) *International Encyclopedia of Information and Library Science,* 2η έκδ., (168-171). London: Routledge.

Moghaddam, G.G. και Moballeghi, M. (2007). The importance of aggregators for libraries in the digital era. *Interlending & Document Supply 35*(4), 222-225.

Nelson, M.R. (2008). E-books in higher education: nearing the end of the era of hype. *EDUCAUSE Review*, 43(2). Διαθέσιμο από http://connect.educause.edu/, πρόσβαση στις 05/08/09.

Nicholas, D., Huntington, P. και Rowlands, I. (2007). E-books: how are users responding? *Update 6*(11), 29-33.

Project Gutenberg (2006). *Gutenberg: the history and philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart*. Διαθέσιμο από http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_ Michael_Hart, πρόσβαση στις 05/08/09.

Rao, S.S. (2004). Electronic book technologies: an overview of the present. *Library Review 53*(7), 363-371.

Renear, A. και Salo, D. (2003). Electronic books & the open eBook publication structure. Σε W.E. Kasdorf (ed.) *The Columbia guide to digital publishing*, (455-520). New York: Columbia University Press.

Romano, F. (2002). E-books and the challenge of preservation. Σε *Building a national strategy for digital preservation: issues in digital media archiving* (23-37). Washington, D.C.: Council on Library and Information Resources and Library of Congress.

Rowlands, I., Nicholas, D., Jamali, H.R. και Huntington, P. (2007). What do faculty and students really think about e-books? *Aslib Proceedings 59*(6), 489-511.

Suzuki, J. (2006). Mobile phone-downloadable 'manga' boom market with insatiable demand. *The Japan Times online*. Διαθέσιμο από http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/nn20060701f3.html/1July, πρόσβαση στις 05/08/09.

Tedd, L. (2005). E-books in academic libraries: an international overview. *New Review of Academic Librarianship 11*(1), 57-59.

The Economist (2007). *Mobile-phone novels in Japan*, 24 Μαΐου.

The Oxford Text Archive (2008). *Frequently Asked Questions of the Oxford Text Archive*. Διαθέσιμο από http://ota.ahds.ac.uk/, πρόσβαση στις 05/08/09.

Vasileiou, M. και Rowley, J. (2008). *Progressing the definition of 'e-book'*. *Library Hi Tech 26*(3), 355-368.

Xinhua News Agency (2008). *China's e-books booming*. Διαθέσιμο από http://www.china.org.cn/books&magazines/2008-04/21/content_14989876.htm, πρόσβαση στις 05/08/09.